

סמכות וסמכותנות

כיתה היא מעין משפחה מורחבת שהדמות המנהיגה אותה רכשה את מעמדה הן בזכות המינוי הפורמאלי והן – ובעיקר – בזכות יכולותיה, אישיותה וכישוריה. הכיתה היא סביבה ברורה שבתחומה אנו יודעים להגדיר את המותר והאסור, את הכללים ואת הגבולות.

עמוס רולידר מעיד בספרו "הורות ללא רגשי אשם" שלסביבה ולגורמים הבאים במגע עם ילדים, יש השפעה על ההתנהגות שלהם ואף על בעיות רגשיות מורכבות שמתפתחות בהם. סביבה שבה הדרישות והזכויות מוגדרות באופן מספיק ברור, תסייע לילדים בבית ולתלמידים בבית הספר לפתח יכולות איפוק והבלגה. סביבה ברורה היא מסגרת חיים ללא מרחב מניפולטיבי. היא כר למרחב שמעודד את הילדים לחשוב במושגי סבלנות וסובלנות, ולהימנע מחשיבה או מפעולה אימפולסיביות. אם ננהג כך כהורים וכמנהיגים במסגרות החינוך, נעצים תחושות חיבור ואווירה של דיאלוג. בנוסף, נפתח שיח ונפחית באופן משמעותי צורות התנהגות אנטי חברתיות כמו אלימות, ונדליזם ועבירה על כללים ועל החוק. סביבה ברורה צריכה להתבטא גם בסדר יום, שגם אם אינו קבוע, יש היגיון בשינויים שחווים בו הילדים ובני הנוער. כך גם הדרך שבה מציגים דרישות מהילדים ומבני הנוער, העקביות באכיפה ואחידות התגובה של כלל המבוגרים.

למרות אלה – ואולי דווקא בזכות אלה – יוכל כל פרט לבטא את אישיותו, את כישרונותיו ואת חלומותיו. הקהילה תדע לחבק את השונה והאחר, וחברי הקהילה ילמדו להעריך עמדות אחרות ולהתפעל

מחלומות של מרכיביה השונים. אין כאן כוונה "לייצר" דפוסים אחידים של התנהגות, או חלילה תפיסת עולם אחידה. במרחב המוצע יעמדו בפני כל אחד מחברי הקהילה הזדמנויות רבות לחוות רגשות נעימים וחיוביים, משום שהמחשבות יעלו מתוך בסיס של שלווה וביטחון. כשניציבים בפני חברי הקהילה מטרה ברורה, דרך שכולם חשופים לה וביטחון שמקורו באכיפה אחידה ועקבית, סביר מאוד שבית הספר יהיה מקום שנעים לשהות בו ולהגשים בעזרתו את החלום, והשלווה תעטוף את העשייה.

אכיפה של כללים וגבולות אינה מחייבת בהכרח הנהגה נוקשה של הכיתה. מילת המפתח בעבודה עם ילדים ובני נוער היא חשיבות התגובה. אני מניח שאין הגדרה לתגובה הטובה ביותר. יחד עם זאת, נוכל להגדיר את אי התגובה כתגובה הגרועה ביותר. היעדר תגובה ליחס בלתי הולם כלפי הזולת או להפרה של כללי המרחב הלימודי שהוגדר בתחילת הדרך, יוצר סביבה עמומה שעלולה לפתח אנרכיה ופגיעה בתחושת המוגנות. התגובה מסייעת לחברי הקהילה לתחום את הגבולות ולצמצם את מרחב בדיקת הגבולות האופייני לגיל ולתהליך הטבעי שקיים בכל קבוצה או ארגון, בשלבים השונים של גיבושם והגדרת מרחב הפעולה של כל אחד ממרכיביהם.

יתר על כן, למהירות התגובה ישנה משמעות רבה. בכל אירוע המחייב את תגובת המבוגר, כשזו מתמהמהת מערך הכללים של הסביבה הופך עמום ועולה תהייה האם הכללים אכן מחייבים עדיין. באירוע של פגיעה בזולת כמו אלימות מילולית, ונדליזם או אפילו אמירה מחוצפת כלפי בעל סמכות, לתגובה יש קשר ישיר לתחושת הסדר, הביטחון והמוגנות של יתר בני הבית או הכיתה. החברים מסביב חשים ביטחון כל עוד הייתה התייחסות וננקטה תגובה כלשהי. לעומת זאת, התמהמהות בתגובה תיצור בלבול ותעצים את העמימות.

אף שהתגובה חייבת לבוא בצמוד לאירוע, חשוב להיזהר מתגובה אימפולסיבית. מהירות התגובה חשובה, אך יש להימנע מקבלת החלטה חד-משמעית וסופית ללא חשיבה ולפני בירור ההשלכות של האירוע

בטווח הקצר והארוך, והשפעת האירוע והתגובה עליו על הפרט ועל הקבוצה. לעיתים, די שנבהיר כי האירוע מחייב תגובה ואנו כמנהיגים רוצים לחשוב ולהתייעץ בטרם נגיב. גם זו תגובה, ואפילו תגובה טובה שמשדרת שמירה על הסביבה הברורה ואחריות לקבלת החלטה מתוך מחשבה ולא כמהלך אימפולסיבי.

הסמכות שלנו הינה תחושת הביטחון שאנו מעניקים לילדים ולבני הנוער בהתמודדות של המבוגרים עם סירוב או ערעור על סמכותם. כדי לקדם את היכולת שלנו לקבוע כללים וערכים, עלינו להבטיח כי הילד מבין את הציפיות ממנו וכי הצלחנו להגדירן באופן ברור ולא מגומגם, ריאלי ולא מנותק מיכולותיו. סמכות של הורה או מורה מבססת גם את הביטחון של הצעירים בנו המבוגרים ובמחויבות שלנו לרווחתם ולהגנה עליהם במצבי חירום.

להיעדר תגובה יש משמעות חברתית ורגשית. באירוע שבו למשל מקלל תלמיד את חברו והמורה (המנהיג) מגיב בהתעלמות, המחשבות שיתרוצצו בראשו של זה שספג את הקללה יהיו בין היתר: "לא אכפת לו ממני", "אין מי שישמור עלי", "במקום הזה מותר לקלל", "גם אני אעשה מה שאני רוצה". לעומת זאת תגובה קצרה כמו "אני לא מרשה לך לדבר ככה" של המורה (או של ההורה בבית), מגדירה את גבולות המותר והאסור ושומרת על הסביבה ועל תחושת המוגנות. אם ירצו איש החינוך או ההורה לקשור את הקללה לאירוע הרחב יותר שבגיניו נאמרה, הם יוכלו להוסיף את המשפט: "אני מבין שאתה נסער, אך אני לא מרשה לך לדבר ככה." תגובה זו משלבת את הסמכות והאמפתיה, החשובים כל כך בתפקיד ההורי, כמו גם היותם מרכיבים מרכזיים בעבודת המנהיג החינוכי. יש המכנים את השילוב הזה של עמידה על עקרונותינו כהורים תוך כיבוד הילד ותחושותיו, מנהיגות הומאנית, עליה נרחיב בפרק הורות דבש.

לא מדובר כאן בנקיטת קו נוקשה, אחיד ובלתי מתפשר, והכוונה בוודאי אינה למנוע מהתלמידים הסבר, דיון והבהרות לעמדת המבוגר.

הסמכות אינה תוקפנות ונוקשות. הסמכות היא הצורך והיכולת להיות ברורים ותקיפים בדברינו, בכוונותינו ובתגובותינו.

רבים נוטים להתבלבל בין סגנונות ההורות, זה הסמכותי וזה הסמכותני. ההורה הסמכותני נוהג כמפקד שיש להישמע להוראותיו. "ככה אמרתי וזהו!" הורה כזה מצפה לשליטה מוחלטת, ללא תמיכה רגשית וללא אמפתיה למצוקתו של הילד בעקבות הדרישה המוחלטת לציות. לעומתו, ההורה הסמכותי משלב את הנחישות ההורית לתפקד מתוך שליטה והכוונה, עם תמיכה רגשית שבאה לידי ביטוי בהקשבה, בהזדהות עם רגשותיו של הילד ובהענקת הסברים רציונאליים להחלטותיו. הורה סמכותי יאמר לבתו בת הארבע-עשרה המבקשת לצאת למסיבה, שאינו יכול להרשות לעצמו לסכן אותה. "אני סומך עלייך, אך לא סומך על העולם שבחוץ. אני יודע שיהיה לך קשה להישאר בבית הערב בזמן שהחברות שלך מבלות במסיבה. אני מבין שהחלטה שלנו מכאיבה לך. חשוב לי שתדעי שהחלטנו כך מתוך דאגה ואהבה." הורה סמכותני יאמר: "ככה החלטתי וזהו."

במחקר שנערך בבית חולים שניידר נבדקה השפעת סגנון הורי סמכותי וסמכותני על האיזון הגליקמי (רמת הגלוקוז בדם) של המטופלים הצעירים, ומידת שיתוף הפעולה של בני הנוער עם הטיפול שנדרשו לעבור בבית החולים. החוקרים מצאו כי ככל שסגנון ההורות של האבות היה סמכותי יותר, האיזון הגליקמי של ילדיהם היה טוב יותר מזה של ילדים לאבות בעלי סגנון סמכותני (נוקשה וכוחני). מתבגרים שאבותיהם סמכותיים גילו היענות טובה יותר לטיפול. עוד מצא המחקר כי ככל שסגנון ההורות של האימהות היה מתירני יותר, ההיענות של המתבגר לטיפול הייתה פחותה. כמו כן נמצא כי ככל שתחושת חוסר האונים אצל ההורים הייתה גבוהה יותר, האיזון הגליקמי אצל המתבגר והיענותו לטיפול, היו פחותים.

כדי להבטיח שבני הנוער יראו במבוגר דמות סמכותית ולא סמכותנית, על המערכת לאפשר להם לערער, להתנסות ביוזמות היצירתיות שלהם ולזכות בשיח מכבד.

יתר על כן, המרחב הלימודי יאפשר מורטוריום - מושג מתוך תיאוריית השלבים של הפסיכולוג האמריקני אריק אריקסון, שנשאל מהעולם הכלכלי ופירושו פרישת חובות. כוונתו של אריקסון לא לדרוש מהנוער בגיל ההתבגרות לבצע הכול באופן נכון בדרך לגיבוש זהותם. בגיל ההתבגרות, כשהנער או הנערה מנסים לגבש את זהותם, הם זקוקים להתנסויות ולמרחב תמרון גדול יותר. הבדיקה העצמית שלהם תגבר על חשבון הצייתנות. הורים אמורים לאפשר לילדיהם להתנסות בתפקידים חברתיים ואישיים שונים, כדי שיצאו בסופו של דבר עם זהות ברורה ומגובשת. אף שעל פניו המורטוריום סותר את ההמלצה להעניק לבני נוער סביבה עם כללים ברורים, ניהול נכון של המורטוריום יבטיח שהמבוגרים ובני הנוער ימשיכו לראות בבית ההורים או בבית הספר ארגונים שסביבתם והתנהלותם ברורות והם מתנהלים על פי כללים, הגדרת ציפיות וסדר יום.